

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ЎЗБЕКИСТОН ГЕОГРАФИЯ ЖАМИЯТИ
НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ЎЗБЕКИСТОН ЭКОЛОГИК ПАРТИЯСИ НАМАНГАН
ШАҲАР КЕНГАШИ

**Фарғона водийсида атроф-муҳитни муҳофаза
қилишнинг экологик хусусиятлари ва уларни
оптималлаштириш**

*Республика илмий – амалий конференцияси
материаллари*

Наманган - 2021

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

**ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА АТРОФ-МУҲИТНИ
МУҲОФАЗА ҚИЛИШНИНГ ЭКОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ
ВА УЛАРНИ ОПТИМАЛЛАШТИРИШ**

Республика илмий-амалий конференцияси

МАТЕРИАЛЛАРИ

(Наманган, 2021 йил 16 апрель)

Фарғона водийсида атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг экологик хусусиятлари ва уларни оптимallasштириши. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари – Наманган: НамДУ, 2021 йил. • 260 бет

Наманган давлат университети экология кафедрасида Мамлакатимизда атроф-муҳитни муҳофаза қилишга қаратилган аниқ чора-тадбирларни амалга ошириш масаласи доирасида ўтказилаётган илмий-амалий анжуман материаллари жамланган мазкур тўпламда Фарғона водийсида табиатдан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш: назария ва амалиёт, Қургоччил хўлудлар деҳқончилигида ер ва сувдан фойдаланишнинг оптимallasштириши, Фарғона водийсида биологик хилма-хилликни муҳофаза қилиш, Фарғона водийсида экотуризмни ривожлантириш масалалари ҳамда табиатдан фойдаланиш ва муҳофаза қилишда экологик таълим ва тарбия масалаларига бағишланган мақола ва тезислар акс этган.

Тўпламда берилган мақолалардаги маълумотлар, рақамлар ҳамда имлоий ва грамматик хатоликлар учун масъулият муаллифлар зиммасидадир

ҲАМКОР ТАШКИЛОТЛАР:

***НАМАНГАН ВИЛОЯТИ ЭКОЛОГИЯ ВА АТРОФ-МУҲИТНИ МУҲОФАЗА
ҚИЛИШ БОШҚАРМАСИ***

ЎЗБЕКИСТОН ЭКОЛОГИК ПАРТИЯСИ НАМАНГАН ШАҲАР КЕНГАШИ

**Фарғона водийсида агроф-мухитни муҳофиза қилишнинг экологик хусусиятлари ва уларни
оптимallasштириш республика илмий-амалий конференцияси материаллари**

Файзуллаев Б., Мирзамуродов О. Экологические аспекты биоразнообразия насекомых агробиоценоза хлопчатника в низовых реки Зарафшан.....	70
Ариджанова Ф.А., Холбаев Г.Х., Эгамбердиев Х.Т. Фарғона станциясида метеорологик катталикларнинг ўзгариши.....	72
Баратов А., Рахимов Н. Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотлар: муаммо ва натижалар.....	76
Қариева Д.Р., Толибова З.Х. Ишлаб чиқаришдаги шовқинларнинг инсон организмга зарарли таъсири.....	78
Наралиева Н.М. Кучли ўзгаришга учраган фарғона водийси табиий ландшафтларининг замонавий ҳолати.....	81
Жабборалиева М. Чикиндилар муаммоси ва уларни бартараф этиш масалалари.....	83
Ahmatqulova M.M. Ekologik muammolar va ularning tabiat va insonga ko'rsatayotgan salbiy ta'sirlari	85
Inomjanova D. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish.....	88

**II-ШУЪБА. ҚУРГОҚЧИЛ ХУДУДЛАР ДЕХҚОНЧИЛИГИДА ЕР ВА СУВДАН
ФОЙДАЛАНИШНИ ОПТИМАЛЛАШТИРИШ**

Ҳикматов Ф.Х., Зияев Р.Р. Зарафшон дарёси тўлинув даври оқимини прогноزلанишнинг соғли усули.....	90
Эрлансон Н.Б., Хайдарова И.И. Турли типдаги дарёлар оқимида ер ости сувларининг кўшган ҳиссаларини миқдорий баҳолаш.....	93
С.Абдурахманов, Н.Мамажанов. Ўзбекистонда сугорма деҳқончилиги.....	96
Халимова Г.С., Сандова Д.А. Ўрта Зарафшон ҳавзасида атмосфера ёғинларининг тақсимланиши.....	97
Г.Х. Холбаев, Х.Т. Эгамбердиев. Фарғона водийсида баҳор ва кизда ҳаво ҳароратининг турли даражадан ўттиш давлари термик режимини баҳолаш.....	99
Қориев М.Р., Хайдаров Ф.М. Адирларнинг сугорма деҳқончилик майдонларида муълчаландан фойдаланишнинг ривожлантириш орқали тупроқларнинг мелiorатив ҳолатини яхшилаш имкониятлари.....	101
С. Абдурахманов, Ш.Валижонов. Иккиламчи шўрланган сугорма деҳқончиликка энг катта таҳдид.....	104
Э.А.Салиев, М.Р.Юдашев. Иқлим ўзгаришига мосланиш имкониятлари (Қорақалпоғистон мисолида).....	107
Н. Алимджанов. Наманган вилояти деҳқончилик ерларининг мелiorатив ҳолатини яхшилаш имкониятлари.....	110
Мамажанова Ў.Х. Иқлим ўзгариши шарoитларида республика тупроқ қопламларининг геоэкологик муҳофазаси.....	113
S.Dedaxanov, M.Yuldashev. Quyí amudaryodagi gidroekologik vaziyat va unga ta'sir etuvchi omillar.....	116
М.Мирзахмедов, И.Мирзажонов. Шимолий фарғона тупроқларини шўрланганлик ҳолати ва уларни оддини олиш (Янгиқўрғон тумани мисолида).....	119
Dehqonov B.M., Ergashev S.A., Norboeva Z.M. Farg'ona vodiysi suv resurslari va ulardan foydalanish muammolari.....	123
А. Қозоқов, Г. Расулжонова, Д.Исmoilова, К. Салимова. Сугориш жараёнида юзга келадиган эрозия ва унга қарши чораларининг замонавий йўллари.....	125
Ergasheva Yulduz Xamroqul qizi. O'zbekistonda atmosfera suv bug'laridan ichimlik suvi sifatida foydalanishning geografik jihatlari.....	128

ҳақини ошириш мақсадида 76 та пахта-тўқимачилик кластерлари ташкил этилди.

Жорий йилнинг ўзида 25 минг гектар пахта майдонларида сув тежовчи янги суғориш тизими жорий қилинди. Фойдаланишдан чиққан 1 миллион 100 минг гектар ери қайта ишга киритиш бўйича сазй-ҳаракатлар бошланди.

Республикамызда сувни истеъмолчиларга етказиб бериш ва ерларни мелiorатив ҳолатини яхшилашга доир чора-тадбирлар учун давлат бюджетидан жуда катта маблаҳлар сарфланади. Сув тақчиллиги ортиб бораётган бугунги кунда қишлоқ хўжалигида сувдан самарали фойдаланиш энг муoммоли масалаларидан бирига айланмоқда. Таҳлилларга кўра, Ўзбекистонда экин майдонларига миллиардлаб куб метр сувнинг 60 -65 фоиси экинларга етиб боради, қолган юзми суғориш тизимларида ва суғориш жараёнида йўқотилади.

Жаҳон сув ресурслари институти таҳминларига кўра, 2040 йилга бориб Ўзбекистон сув ўта танқис бўлган 33 мамлакат қаторидан жой олиши мумкин.

Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ва давлат харидлари тизимини такомиллаштириш масалалари муҳокама қилинар экан, бюджет маблағларининг асосий қисмини ерларнинг унумдорлигини ошириш, сув тежовчи технологияларни жорий қилиш, илм-фанни ривожлантиришга сарфлаш лoзимлигини кўрсатмоқда.

Жорий йилда ирригация тизимларини модернизация қилиш учун 3,1 миллион АҚШ доллари, бунда ўрмон фонди ерларида тик қудуқ қазини ва насос ўрнатиш орқали сув чиқаришга ва қишлоқ

хўжалигида билим, инновация ва агрохизматлар тизимини ривожлантириш бўйича 4,1 миллион АҚШ доллари сарфланади.

Соҳанинг экспорт салоҳиятини ошириш ва қўшилган қийматга эга маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтириш масалаларига алоҳида аҳамият қаратилиб, бу борадаги жаҳон тажрибаси таҳлил қилинмоқда.

Хусусан, Республикамыз қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегияда, Қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш концепцияси ва бошқа ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлар қабул қилинди. Бундан асосий мақсад қишлоқ хўжалигида иқтисодий фойда кўриш билан бирга, озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, халқ фаровонлигини оширишдан иборатдир.

Демак, республикамыз қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда давлат томонидан молиявий қўллаб қуватлаш муҳим аҳамиятга эга. Ҳозирда ташкил қилинаётган ҳудудий кластерлар ва уларга ажратиладиган кредитлар соҳани ривожлантиришнинг асосий таъини ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтганда, қишлоқ хўжалигини жадал ривожлантириш ва модернизациялаш бўйича белгиланган чора-тадбирлар аграр тармокни барқарор суръатлар билан ривожлантириш, мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини мустаҳкамлаш, экспорт салоҳиятини юксалтириш ҳамда халқамиз турмуш сифати ва моддий фаровонлигини оширишга хизмат қилади.

ИШЛАБ ЧИҚАРИШДАГИ ШОВҚИНЛАРНИНГ ИНСОН ОРГАНИЗМИГА ЗАРАРЛИ ТАЪСИРИ

Д.Р. Қаршинева, З.Х. Толибова

Бухоро давлат университети

Ўзбекистон Республикасининг “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонуни, Меҳнат Кодекси, Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар ва давлат назорат

органларининг касба уюшмалари марказий органлари билан биргаликда ёки улар билан келишган ҳолда қабул қилган ҳуқуқий ҳужжатларида белгиланган

берилган. Ҳар қандай демократик жамиятда шу жамият тараққиёти қай даражада бўлишидан қатъий назар ўзининг ҳуқуқий манфаатларидан келиб чиқиб ва инсон ҳуқуқларини ҳимоялашга асосланган қонун асослари, яъни конституцияси бўлиши зарур.Балъан бир технологик жараёнлар, масалан, пневматик асбоб билан кўйилган асбобларни ва қилишга солинган нарсаларни кесини, штамповка қилини, кўйилган буюмларни бара-банларда тозалаш, моторларни синаб кўришдаги шовқинлар фақат эшитиш органигагина ёмон таъсир қилиб қолмай балки, ишчининг асаб системасига ҳам ёмон таъсир кўрсатадиган қаттиқ овоз чиқаради. Шунинг учун ҳам ишлаб чиқаришда ҳосил бўладиган шовқинларга қарши курашини профессионал гигиенанинг жиддий вазифаларидан ҳисобланади.

Ҳозирги замон техника тараққиёти даврида саноат корхоналарида шовқинга қарши курашини масалалари муҳим масалалар қаторига киради. Бу масала асосан машинасозлик саноатида, транспорт воситаларини ишлатишда ва энергетика саноатида жуда жиддий масала бўлиб турибди.Шовқиннинг зарарли оқибатлари маълум. У биринчи навбатда ишлаб чиқаришда фаолият кўрсатаётган кишиларни руҳий толиқ-тиради, ишлаб чиқариш воситаларига хизмат кўрсатаётган ишчилар ва ишлаб чиқариш жараёнини бошқараётган операторлар ишига ҳалакат бериб, уларни хаволикларга йўл кўйишига сабаб бўлади. Бундан ташқари шовқин ишлаб чиқаришда жароҳатланганларни келтириб чиқара-диган асосий манба ҳамдир.

Катта шовқин таъсирида инсоннинг асаб системалари зирққилайди, эшитиш органининг фаолияти пасайиши кузатилади. Шу сабабдан ишлаб чиқаришда шовқинни камайтириш муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Инсоннинг мавжуд бешта сезги органи ичида, эшитиш аъзоси ўзига хос аҳамиятга эгадир. Айнан эшитиш орқали инсон бошқа инсонлар билан мулоқат

қилади, хавф-хатарни фарқлайди, англайди ва ўз маданиятини юксалтиради. Инсон ўзининг эшитиш сезгилари ёрдамида тоза товушларни, аралаш товушларни ва шовқинни фарқлайди. Тоза товуш бир хил частотадаги синусоидал тебранишлардан иборатдир. Бир секундадаги тебранишлар сони товуш частотаси деб аталади. Товуш частотаси физик олимни Генрих Герц (1857-1894 й.й) шарафига "герц" (Гц) билан ўлчанади.Аралаш товуш бир неча тоза товушларнинг йиғиндисидан иборат. Шовқин эса ҳар хил частота ва тебранишдаги товушлар аралашмасидир. Товуш интенсивлигининг ўлчов бирлиги "Бел" қабул қилинган. У телефон яритилишининг асосчиси, Александр Гейма Бел (1847-1922) шарафига кўйилган.

Турли баландликдаги ва частотадаги товушларнинг тартибсиз равишда қўшилиб эшитилиши шовқин деб аталади. Товуш (шовқин) физик ҳолат бўлиб ҳавода, сувда ва бошқа таранг мухитда келиб чиқадиган тўлқинсимон ҳаракатлардан иборатдир. Нормал эшитишда инсоннинг эшитиш органи томонидан товуш тебранишларининг 16 дан 20000 герцгача частотаси қабул қилинади (Гц бир секундада бир тебраниш) шунда ҳам энг юқори чегара фақат ёш болаларга мосдир. У балогатга етгани сари эшитиш органлари томонидан қабул қилинадиган товуш-ларнинг частотаси борган сари камай боради ва ёши ўтиб қолганда 15000 Гц дан ошмайди. Инсон 800-4000 Гц частотали товушларни яхши эшитади, 16-100 Гц частотали товушларни сезиларли даражада эшитади.

Маълум бўлишича эшитиш органи томонидан қабул қилинадиган товушнинг баландлиги товуш тебранишининг мутлоқ ўсишига параллел равишда кучайибгина бормай, унинг кучайиши логарифмга тахминан пропорционал ҳам экан. Шунинг учун ҳам товуш кучини ўлчаш учун логарифм системаси бирлигидан фойдаланилади. Шовқиннинг кўйидаги зарарлари мавжуд.

1. Ишлаб чиқаришда фаолнинг кўрсатаётган кишиларни рухий толиқтиради.

2. Ишлаб чиқариш воситаларига хизмат кўрсатаётган ишчилар ва ишлаб чиқариш жараёнини бошқараётган операторлар ишга ҳалақат бериб, уларни хатотликларга йўл қўйишига сабаб бўлади.

3. Ишлаб чиқаришда жароҳатланганларни келтириб чиқарадиган асосий манбадир.

4. Катта шовқин таъсирида инсоннинг асаб системалари зирқиллайди, эшитиш органининг фаолияти пасайиши кузатилади. Шу сабабли ишлаб чиқаришда шовқинни камайтириш муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

5. Шовқин қон босимининг ошishi-шига сабаб бўлади.

6. Кўз қорачиғининг кенгайишига олиб келади.

7. Ошқозон-ичак фаолиятининг бузилишига сабаб бўлади.

8. Юрак ва томир уришининг тезлашишига олиб келади.

9. Уйқусизликка ва эшитиш қобилиятининг бузилишига ҳам олиб келади.

10. Шовқин инсонга диққатини бир жойга жамлашига ҳалақат кўлади.

11. Товуш ва ёруғлик сигналларини қабул қилиш қобилиятини сусайтиради.

Шовқиндан ҳимоялаш воситалари ва усуллари: Шовқиндан ҳимоялаш

Адабиётлар

1. Қаршинева Д.Р "Оилада соғлом турмуш тарзини ташкил этиш масалалари" тўғрисидаги илмий-амалий конференция 2016 й 425 б
2. Қаршинева Д.Р, Толибова З.Х "Жароҳатланган ва бемор болаларни парварिश қилиш" халқар илмий журнал №4.2 (115) 2019й 229 б
3. Толибова З.Х "Соғлом турмуш тарзи ва зарарли одатлар" тўғрисидаги илмий-амалий вужуман 2018 й 73 б
4. Турсунов Б.С, Собиров Б.У, Муслимов М.М, Аллаёров Я.Н "Шахсий гигиена ва оқилона овқатланиш маданияти" Абу Али ибн Сино номидаги Тиббиёт нашриёти, Тошкент 2004 й 16 б
5. Абу Али Ибн Сино асарларида маънавий-ахлоқий тарбия масалалари ва инсон камолоти-Тиббиётда янги кун 1 (29) 2020Илмий-рефератив, маънавий-маърифий журнал- Мардонова С.М, Рахматов Н.Н (Бух ДТН)
6. Printing and technical properties of the cotton fabrics printed by thickening polymer composition• Austrian journal of technical and natural sciences # 11-12 2019-Мардонова С.М, Мажадов А.А, Муратова Г. С.

усуллари турлича бўлиб, у биринчи навбатда шовқин манбасига ҳамда шовқин даражасига боғлиқ ҳолда танланади. Шовқинни инсон соғлиғига ва иш қобилиятига салбий таъсирини бир усул орқали бартараф этиш мушкул бўлганлиги сабабли, амалда комплекс усуллардан фойдаланилади. Бундай комплекс усул ўз ичига қуйидаги тадбирларни бirlaштиради:

•шовқинни унинг манбасида камайтириш;

•шовқиннинг тарқалиш йўналишини ўзгартириш;

•бинонинг акустик ҳолатини яхшилаш;

•ишлаб чиқариш бинолари ва участкаларини жойлаштиришга оқилона режалаштириш;

•шовқинни тарқалиш йўлида камайтириш.

Ушбу усуллар ичида шовқинни унинг манбаида камайтириш энг самарали йўл ҳисобланади. Шовқиннинг келиб чиқишига асосий сабаб машина ва механизм ёки унинг айрим қисмлари ҳаракати натижасида ҳавода эластик тўлқинлар ҳаракатини вужудга келтиради. Бундай тўлқинларнинг ҳосил бўлишига олиб келадиган ҳаракатланувчи қисмларни ўз навбатида механик, аэродинамик, гидродинамик ва электродинамик турларга бўлиб қараш мақсадга мувофиқдир.

7. TJE - Tematics journal of Education ISSN 2249-9822 Vol-6-Issue-1- February -2021
<http://thematicsjournals.in> UIF 2020= 7.528 IFS 2020= 7.433-THE INFLUENCE OF BAD
HABITS ON THE HUMAN BODY- МарҳомоваС.М.
8. The Role Of Human Healthy And Safe Lifestyle In the Period of Global Pandemic- Covid 19-
Ochilova N.R., Tolibova Z.H., Karshiyeva D.R.-78 б
9. Г.С.Муратова, Д.Р.Қаршиева “Шифобахш ўсимликларнинг инсон организмдаги
ўрни” – Биология ва тиббиёт муаммолари №6 (124) 2020.- 256
10. Ё.Д.Холов, З.Х.Толібова, Д.Р.Қаршиева “Юқори нафас йўллари касалликларининг халқ
табobati ёрдамида даволаш” – Биология ва тиббиёт муаммолари №6 (124) 2020.- 279 б
11. “Хаёт фаоллиги хавфсизлиги” дарслик- F.Й.Ёрматов, О.Р.Юлдашев, А.Л.Ҳамраева.-170
б
12. The factors that influence begetting desertification process .Anvarova Zebo
Mussoyevna,Shodiyeva Nigora South Asian journal of marketing and management research
Vol. 10, Issue 11, November 2020
13. Some theoretical issues of social geographical research, Anvarova Zebo
Mussoyevna,Shodiyeva Nigora ASIA LIFE SCIENCES 1(1):1-10,2020

КУЧЛИ ЎЗГАРИШГА УЧРАГАН ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ТАБИИЙ ЛАНДШАФТЛАРИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ҲОЛАТИ Н.М.Наралиева

Андижон давлат университети

Туркистон қумли провинциясининг
эксклани бўлиб ҳисобланадиган Фарғона
водийсининг текислик қисми кейинги 50
йилда антропоген омилларнинг кучли
таъсирига учраган. Водийнинг паст-
текислик ва текислик ҳудудлари деярли
аҳоли томонидан тўлиқ ўзлаштирилиб
бўлинган. Ҳозирда юқори тоғ
ҳудудларининг айрим майдонларидагина
табiiй ландшафтлар сақланиб қолган.

Фарғона водийсининг ўсимликлар
қоплами асосан ксерофиль характерга эга
бўлиб, арид (қумли чўли типлар:
галофиль, псаммофиль, ксерофиль ва
гипсофиль) чалабуталар, гумид типли
гуруҳ арчазорлар, ёнгёқзорлар ва
нинабаретги ўрмонлар билан араланиб
кетган. Фарғона водийсининг барча
ҳудудини сарҳадларини флораси бир-
мунча турларга бой. Арифханова М.М.
(1907) маълумотларига кўра бу ҳудуднинг
сарҳадларида 2625 турдан кам бўлмаган
ўсимликлар ўсади.

Ҳозирда Фарғона водийсида
ўсимликлар биохимиа-хилатини ўрга-
ниш, таҳлил этиш, ҳозирги ҳолатида
сақлаб қолиш, муҳофаза чора-
тадбиқларини ишлаб чиқиш муҳим
муаммолардан бири ҳисобланади.

Фарғона водийсининг ҳудуди
Ўзбекистондаги аҳоли энг яқин жойлашган
ҳудудидир. Шунинг учун ҳам бу ерда
табiiй ландшафтларни табiiй ҳолида,
таназзулга дучор қилмай сақлаб қолиш
муаммоси муҳим вазифалардир. Йўқолиб
кетган тоғ ўрмонлари, дарахт ва
бутазорлар ўрмон экотизимида тушроқни
табiiй ҳолда қимоя қилиш, сув оқимини
назорат қилиш, турли хил талофатлар ва
емирилишларнинг олдини олиб келган.

Фарғона водийси шаронтида йирик,
кўнгра етган дарахтларни маҳаллий аҳоли
томонидан кўплаб кесилиши, турли
мақсадларда тоғолди ва тоғ ёнбағир-
ликларида боғлар яратиш мақсадида
ўзлаштирилиши, чорва молларини
ўтлатиш имконияти бўлган жойларда
узлуksиз боқилиши ҳам табiiй
экотизимни бузилишига олиб келаяпти.
Аҳоли сонининг йилдан йилга ортиб
бориши, бунинг натижасида шаҳарлашуу
жараёнларининг тезлашуви табiiй
экотизимга ўз таъсирини кўрсатмоқда.
Тожибаев (2002), Махкамов (2009)
маълумотларида келтирилишича
антропоген омилнинг асосийларидан бири
– чорва молларини бир ҳудудда узлуksиз
ўтлатиш аҳоли истиқомат қиладиган
ҳудудларнинг атрофларида бегона